

OLVASTUK

A meteorologiai (légtüneti) észleletek érdekében*(Zala, Veszprém és Somogy megye Közönségéhez)**Balaton-Füred 1876. márcz. 30.*

A mi kis magyar tengerünk a Balaton hullámaival e három megye határai közt terül el s így ezeket mintegy közelebbi rokonokká, testvérekké fűzi. Ez az oka, hogy e három megyéhez együttesen bátorkodom néhány szerény szót intézni. – Nem lehet szándékom e megyéket – melyek egyikében én is lakom – más megyék rovására dicsérni, annyit azonban mégis mondhatok, hogy e megyéket a természet több oly előnyben részesíté minőkkel sok más megye nem bír. ...

Zala, Veszprém és Somogy megyék megérdemlik, hogy ne csak a bájos vidéket természetmányaikat stb. méltassuk figyelemre, hanem ami ezekre lényeges befolyást gyakorol az időjárás viszonyokat is megfigyeljük és a tudomány rendelkezésünkre álló eszközeinek segélyével följegyezzük, hogy úgymondjam megmérjük és pedig nem csupán tudományos – elvont elméleti – célból, hanem azért hogy e följegyzések és megfigyeléseknek időjártával hasznát vehessük.

A légtüneti (meteorologiai) észleletek pontos megfigyelése 6–12 év alatt hű tájékozást nyujtana a megyék időjárás viszonyairól, sőt már az első három év után is, jelentékeny eredményekre juthatnánk. – Ezen észleletekből lehetne az egyes megyék vagy vidékek naptáraiban az általános ohajtott időjárás viszonyokat leghebbeben közleni. Ezen följegyzések bizonyára pontosabb tájékozást nyujtanának, mint a százéves naptár időjósatai, vagy akár Herschel jegyzetei.

Herschel följegyzései tiszteletre és figyelemre méltók, mert egy lángelméjű tudós tudományos alapra fektetett vizsgálódásainak eredményei. Azonban ha meggondoljuk hogy ő távol tőlünk, egy más, a mienktől eltérő klímájú északibb hazában él, ha figyelembe vesszük, hogy kora óta mily sokat változtak a légenyre befolyó körülmények p. o. erdőket irtottak, hogy ne mondjam kipusztítottak és újakat nem ültettek, tavak s mocsárok virányos rétekké varázsoltattak, fákkal szegélyezett vas-pályák szelik át az ezelőtt magányos

tereket stb. Ezeket megfontolva beláthatjuk, hogy az említett nagy tudós bármily fontos észleletei csak a legnagyobb általánosságban szolgálhatnak tájékozásul.

A légtüneti észleletek vagyis az időjárás megfigyelése úgyszólván az embernek természetében van, s nemcsak a köznép, hanem még sok úri ember is, az időjóslatban nagy örömet leli. Ezt bizonyítják ama számos időjósoló mondatok, melyek nemzedékről nemzedékre átszállanak s melyeket a nép mintegy időjárás dogmáknak tekint. Ilyenek például: Ha gyertyaszentelőkor (febr. 2.) napfényes az idő, nagyobb hideget várhatunk, mint volt azelőtt. Ha Dorottya (febr. 6.) szorítja, vagyis hideg van, akkor Julianna (febr. 16.) tágít, vagyis enyhül az idő. Ez az idén csakugyan így volt. – Mátyás (febr. 24. v. 25.) megrontja a jeget ha talál, és hoz, ha nem talál. Az idén ez is igazolva van. Említsem-e a szőlősgazdák főorakulmát: fénylik a Vincze, (jan. 22.) telik a pincze. Az idén meglehetősen fénylett, – igazolva leend-e? meglátjuk, ha az Isten éltet. Ide tartoznak a Pál fordulásáról, a nap kelte és lealdozásáról, a hegyek közelsége és a távoli harangoknak a szokottnál erősebb hangjáról stb. jóslatok.

Ha e tárgyban figyelmünket nemcsak egyes napokra, hanem az év minden napjára kiterjesztjük, s észleleteink rendszeres alapra fektetve híven följegyezzük, ekkor megyeink klímájának hű tükrét is birandjuk.

Hogyan lehetne ezt elérni?

A szükséges műszerekkel ellátott tudományos uton, vagyis azon „utasítás” nyomán, melyet a m. k. központi meteorológiai intézet munkatársai számára Budapesten kiadott, és melyet minden fönnálló észlelési állomásnak megküldött. Ezen utasításban előszámlálvák mindazon műszerek, melyek segélyével a légtüneti észleletek eszközözlendők.

Ilyen nélkülözhetetlen műszerek:

1) Egy Kappeller-féle (vagy más) légsúlymérő, hőmérő és paránymérővel (nonius) ellátva.

2) Psychrometer (nedvesített és száraz hőmérő.)

3) Esőfogó, esőtartó és esőmérő. Ezen összes készlet 85–92 forintba kerül. – A szélirány és erőssége, valamint a felhőzet megmérésére elégséges (az utasítás nyomán) az illető tájékozott figyelőnek ítélő tehetsége.

Azon pénzáldozat melyet az eszközök beszerzésére az illető város, vagy község fordít, bőven kárpótolva lesz a megye légyelének ismeretéből származó haszon által, főleg pedig az által, hogy szeretett hazánk fölvirágzását ezen irányban is előmozdítani segítették.

Az említett készlettel tudtomra Zala, Veszprém és Somogy megyékben csak N.-Kanizsa, Csáktornya, Keszthely, Pápa és Balaton-Füred (fürdőhely) bírnak. Ezen szám olyan nagy területre, minőt a nevezett három megye elfoglal, nagyon kevés.

Ha megyeink klímáját tökéletesen ismermi akarjuk, szükséges, hogy minden város, sőt a megyék minden kiválóbb községe birjon alkalmas műszerekkel ellátott légtüneti állomással.

Ki kezelje és pedig minden tiszteletdíj nélkül, ezen észleleti följegyzéseket?

Ezen kérdésre egyszerű válaszom ez: minden városnak, községnek van tisztikara, vagy előljárósága, – ez tiszteletlen megvalakit – kinek körülményei engedik – bizalmával, s én úgyhiszem, hogy az illető e bizalmas fölszólításnak engedni fog és saját, csak csekély mérvben igénybe vett kényelmét a közügynek alárendeli. Városokban hol a tisztikar a közpénztárból fizetett alárendelt egyénekkal p. o. hajdú stb. rendelkezik, nagyon könnyű lenne a közvetlen gépies leolvasást – természetesen kellő betanítás után és felügyelet mellett – ezekre bízni, illetőleg kötelességükké tenni. A csekély időt igénylő följegyzések nem hátráltatnák őket teendőikben és a figyelési állomás vezetőjének mégis jó szolgálatot tennének. Mindenesetre cél-szerű, sőt szükséges, hogy a közvetlen leolvasásra valakit betanítsunk, nehogy betegség vagy távollét esetében a följegyzések megakadjanak.

A készletek kezelését, a közvetlen leolvasást és számítást, legcélszerűbb egy már ebben gyakorlatilag jártastól eltanulni. Egyszeri látás elégséges.

Azon városok, községek, melyek a lég-tüneti megfigyeléseket észleleteket magukévá tennék, az általuk bizalommal fölkiért egyén útján tegyék magukat érintkezésbe a „központi magy. k. meteorológiai intézet”-tel, melynek nagytudományu humanus igazgatósága, hiszem szívesen fog segítséget nyújtani, mind a műszerek megvételeiben és hitelesítésében, mind pedig kivált a megfigyelések kezdetén fölmerülő nehézségekben.

E szerény indítványt kiválóan még a tanítói testületeknek, a tudomány régi menhelyeinek a kolostoroknak, orvos, lelkész, földbirtokos és gazdatiszt urak kegyes pártfogásába ajánlom.

Miután pedig ez időszert alig merem álmodni is, hogy az említettem tudományos megfigyelések kisebb falvakba – kivéve talán néhány uri házat – utat törhessenek maguknak, egy más egyszerűsített népies megfigyelési módot vagyok bátor ajánlani. Ezen megfigyelési mód habár nem kimerítő is, mégis nagy vívmány lenne, és a tudományosan szerkesztett megfigyeléseknek nagy előnyére válnék. Ezen egyszerűsített megfigyeléseknél elégségesnek tartom: a hőmérsék szélirány és csapadék (eső vagy hó) mennyiségét följegyezni. Ezen népies megfigyelést minden faluban a falú házánál lehetne eszközölni. A megfigyelő tisztet a tanító, akármelyik gazdaember, vagy a kisbíró is elvégezhetné. A szükséges készletet, egy kis ügyszert mellett, csekély áron minden község megszerezhetné.

Ezen készlet állana:

- 1) Egy egyszerű százfokú (Celsius) hőmérőből, mely árnyékos helyen a szabadban (télén nyáron) állíttatnék föl.
- 2) Egy bádógból készült tölcseralakú esőfogóból, melynek felső nyílása hol az eső vagy hó behull, két deciméter hosszú és 2 deciméter széles legyen. Ezen esőfogó alsó része, egy szintén bádógból készült nagyobb edény (esőtartó) p. o. 4 liter nyílásába teendő, hogy a tölcserbe hullott víz, vagy hó-lé az esőtartóba befolyhasson. Hogy ezen készlet a szabad ég alatt állítandó fel és a szél ellen megerősítendő, magától értetik. A hó mérés előtt olvasztandó.

3) Egy hitelesített deciliter űrmértékből.

Az esőtartóban összegyűlt csapadékot ezzel kellene minden 24 órában megmérni, és az eredményt a megfelelő napi rovatba följegyezni. A csapadék összege mellé e=eső, vagy h=hó teendő.

A szélre vonatkozólag, okvetlenül szükséges a négy világtáját, kelet, nyugat, észak delet ismerni.

A népies följegyzések kezelési módja:

A hőmérő napjában háromszor, reggeli 7, délután 2 és esti 8 vagy 9 órakeresztésig és a tapasztalt, leolvasott hőmérsék a jegyzőkönyv megfelelő rovataiba bejegyzendő. Ha a hőmérő Zerus fölött áll, akkor a hőmérsék foka egyszerűen beirandó; ha pedig a higany Zerus alatt áll, akkor a hőmérőről leolvasott szám elé egy kis vízszintes vonal (–) teendő.

A felhőzeti rovatot így vélném kitöltendőnek: Ha az ég egészen tiszta vagy csak igen csekély része felhős akkor –0 (Zerust), – ha egy negyede felhős –1 (egyet), – ha az égboltozat fele boros –2 (kettőt), – ha háromnegyed része boros –3 (háromat) és ha egészen vagy legnagyobb része borult –4 (négyet) kellene beírni.

Eme népies följegyzésekben a szélirány megfigyelésénél jónak látnám a magyar kifejezések első betűit használni p. o. északi szél –É, déli –D, nyugati –Ny és keleti –K. Ezen jegyek mellé kiteendő lenne a szél erőssége is, melynek megjelölésére a felhőzetnél használt számjegyeket lehetne használni 0–4-ig. P. o. a szélszendet vagy igen csekély légáramlatot 0 (Zerus) jelezni. Négy (4) jelentené az úgynevezett nagy szelet, mely erős fákat megingat és a járást megnehezíti. Az 1, 2, 3 számok alkalmazása az illető figyelő ítéletére bizandó.

Nagy orkánok, melyek házakat rombolnak és nagy fákat tépnek ki, Ork.-val lennének bejegyzendőek.

Ez alázatos véleményem és indítványom a népies meteorológiát illetőleg. Ez mint már említém tudományos megfigyeléseknek nagy hasznára lenne, különösen a hőmérsékét és csapadékot tekintve.

Távol van tőlem, azt hinni, hogy ezen szerény indítvány tökéletes, és hogy szó hozzá ne férne. Ezt nem hiszem, csak azt tudom hogy az ügy iránt érdeklődők által, gyakorlatilag használhatónak fog találtatni. Méltóztassanak többen hozzá szólni, több szem többet lát.

Egy kérdés veti föl még magát és ez: Mit lennének teendőek a népies megfigyeléseket vezető urak följegyzéseikkel? Egyszerűen nagyobb időközönként p. o. negyedévenként vagy hónaponként beküldendék a megye székhelyén létező meteorológiai állomás vezetőjéhez ki ezeket a megye klímájának kiismerése tekintetéből saját céljaira fölhasználná. Még úgy is lehetne tenni, hogy egyes vidék a hozzá legközelebb eső, műszerekkel ellátott meteor. állomásnak küldené be följegyzéseit.

Ezekből lehetne egyes vidékek vagy megyék naptárait szerkeszteni, mely időjártaival, ha ezen eljárás általánosan elfogadtatnék, olyan országos naptárra nőné ki magát, mely hazánk időjárasi viszonyait lehető híven mutatná.

A lég-tüneti észleletek kiegészítéseül nagyon előnyös egyes hely vagy vidék növényfejlődési idejét is tudni; s ezért minden egyes észlelő az általa figyelemmel kísért hely, nevezetesebb növényzetének (gabnát fát stbbi) fejlődését is följegyezhetné. Erre vonatkozólag legcélszerűbb Staub Móríciz tanár úr fölosztását követni ily rendben:

- 1) A lomb fejlődése.
- 2) Az első virágzás napja, az általános virágzás ideje.
- 3) A gyümölcsérés kezdete és az általános gyümölcsérés korszaka.
- 4) A vetés megsárgulása. – A vetés általános megzöldülése. – Az első széna kaszálás. – A sarjú aratása. – A rétek és legelők megsárgulása. – A tömeges lombhullás időszaka. – A téli gabna vetése. – A téli hó elolvadása és a vegetatív megindulása.

A növényzet fejlődését illetőleg ezen jegyzetek szolgálhatnának zsinormértékül.

Jalsovits Aladár,

B.-Füred fürdő-intézeti lelkész.

A fenti írás – itt szöveghűen közölve – a VESZPRÉM („megyei s helyi érdekű közgazgatási, társadalmi s irodalmi hetiközlöny”) c. lap II. évfolyamának (1876) 15–16. számaiban jelent meg, akkor, amikor a hazai meteorológiai megfigyelő hálózat éppen kialakulóban volt.

**Közreadja: Kovács Győző
Veszprém**